

O'QISH SAVODXONLIGI DARSLIKLARIDAGI HIKOYALARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI ("Suv va daraxt" hikoyasi asosida)

Jalilova Gulnoza Toyirovna
Buxoro Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

Annotatsiya: Hikoya janri insonga ma'naviy ozuqa beruvchi ijod mahsulidir. Jahon va o'zbek bolalar adabiyoti nasrida hikoya janri badiiy saviyasi baland, mazmuni ixcham, real voqelik yoritilgan asar hisoblanadi. Hikoyada davr va qahramon masalasi, ijtimoiy hayot tasviri, xarakterlar talqini asarning asosiy bo'g'inini tashkil qiladi. Bu janr azal-azaldan didaktik ma'no kasb etib, insonlarga o'zgarar turmushi orqali xulosa chiqarish va ularni yaxshiliklarga yetaklash, insoniy fazilatlarini shakllantirish uchun xizmat qilib kelgan. Shu boisdan, hikoya janri badiiy adabiyotda tarbiyaviy jihati ustuvorligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada "Suv va daraxt" hikoyasi misolida o'quvchilarni insonparvarlik, bag'rikenglik, kamtarlik, yaxshilikka nisbatan minnatdorlik hissi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo'lgan qat'iy ishonch va qarashlarga ega shaxs sifatida tarbiyalashda hikoyaning muhim jihatlari haqida batafsil to'xtalishga harakat qilindi.

Kalit so'zlar: hikoya janri, didaktik hikoya, insonparvarlik, voqea, insoniy fazilatlar, tarbiya, barkamol inson, ma'naviy ozuqa.

EDUCATIONAL IMPORTANCE OF STORIES IN READING LITERACY TEXTBOOKS (BASED ON THE STORY «WATER AND TREE»)

Jalilova Gulnoza Toyirovna
Graduate student of Bukhara Asian International University

Annotation: The story genre is a creative product that provides spiritual nourishment to a person. In the prose of world and Uzbek children's literature, the story genre is a work of high artistic level, its content is concise, and real reality is illuminated. It has acquired a didactic meaning and has served people to draw conclusions through the lives of others and lead them to good deeds, to form human qualities. Therefore, the story genre is of special importance in fiction literature with the priority of its educational aspect. In this article, «Water and Tree» on the example of the story, in educating students as a person with humanity, tolerance, humility, gratitude for goodness, respect for national and universal values, who can resist harmful influences and currents, and have firm beliefs and views on life. an attempt was made to elaborate on the important aspects of the story.

Key words: story, didactic, genre, humanitarianism, event, human qualities, education, perfect person, spiritual food

Kirish. Bugungi kunda o'zbek adabiyotida hikoya janrini ilmiy tadqiq qilish ancha yuqori pog'onaga ko'tarilmoqda. Ayniqsa, so'nggi yillarda hikoya janrida ijod qilish, u orqali kundalik hayotimizning ikir-chikirlarigacha bo'lgan voqealarni ochib berish sezilarli darajada rivojlandi. Bugungi yoshlar katta hajmli roman yoki qissa o'qishdan ko'ra kichik hajmli hikoyalarni ko'proq o'qimoqda, mutolaa qilishmoqda.

Demak, farzandlarimiz, yoshlarimiz hikoya o'qishga qiziqayotgan ekan, hikoya orqali ularning tarbiyasini shakllantirishga, hikoyadan to'g'ri xulosa chiqarishga urg'u berishimiz lozim. Shu sababdan hikoyalarning tarbiyaviy ahamiyatini yanada chuqurroq tadqiq qilish va o'quvchilarga ta'sir qilish yo'llari ustida ishlash bolalar adabiyoti uchun ahamiyatli. Maktab darsliklarida berilayotgan hikoyalarga alohida e'tibor qaratish lozim.

Hikoya – bu badiiy adabiyotda kichik epik janr, hayot hodisalari ixcham ifoda etiladigan nasriy asar. Jahon adabiyotida hikoya qadim an'analarga ega. O'tmishda hikoya folklor asarlari tarkibida bayon unsuri bo'lib ishtirok etgan. Mustaqil janr sifatida faqat yozma adabiyotda shakllangan. Yevropa adabiyotida hikoyachilikning rivojlanishiga italyan yozuvchisi Bokachcho «Dekameron» asari bilan katta hissa qo'shgan. Asarda 7 qiz va 3 yigitning 10 kun davomida aytgan 100 ta hikoyasi berilgan. Gi de Mopassan (fransuz), O.Tenri (amerika), A.P.Chexov (rus), A.Qodiriy, Cho'lpon (o'zbek) hikoya janrining asoschilari hisoblanadi. Yevropa adabiyotida hikoya novella deb ham ataladi.

Adabiyotlar sharhi

O'zbek adabiyotida hikoya juda qadimdan boshlangan. Ilk yozma adabiy yodgorliklar — Kultegin va To'nyuquq bitiktoshlarida bayon qilingan voqealar ishtirok etuvchilar tomonidan hikoya qilingan. Nosiriddin Rabg'uziyning «Qisasi Rabg'uziy» asarida ham axloqiy xarakterdagi hikoyaning yaxshi namunalari bor. Alisher Navoiy «Hayrat ul-abror» dostonining 5-maqolotidagi «Hotami Toy hikoyati», 20-maqolatidagi «Ul qul hikoyati», «Sab'ai sayyor» dostonidagi yetti musofir hikoyalari ham bu janrning ilk namunalari hisoblanadi. XVI asrda yaratilgan Poshshoxojaning «Gulzor» va «Miftoh ul-adl» asarlari o'zbek hikoyachiligining rivojlanishiga asos bo'lgan.

O'zbek adabiyotida realistik hikoya janri XX asr boshlarida shakllandi. (Cho'lpon «Qurboni jaholat», «Do'xtur Muhammadyor», A.Qodiriy, «Uloqda», 1915 va b.). 20-yillarda G'.G'ulom, A.Qahhor, Oydin va boshqalar bu janrda barakali ijod qildilar. 30-yillarda A.Qahhor hikoya ustasi sifatida tanildi. 50-60-yillarda S.Ahmad, 60-70-yillarda O'.Hoshimov, Sh.Xolmirzayevlar bu janr taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shdilar.

«Hikoya» atamasi kengroq ma'noda biror voqeani gapirib berishni ham anglatadi. So'zlab berilgan bunday voqelik o'z qamrovi, hajmi, rang-barangligi bilan qissa yoki romanga xos bo'lishi ham mumkin. Bunday hollarda bu atama janr ma'nosida tushunilmaydi. Masalan, O'.Hoshimovning «Ikki eshik orasi» romani 9 personajning 49 ta hikoyasidan tashkil topgan. Sh.Xolmirzayev «Olabo'ji» asarini «romandan katta hikoya» deb ataydi. Hozirgi o'zbek hikoyachiligi O.Muxtor, N.Aminov, S.Siyoyev, F.Musajonov, X.Sultonov, E.A'zamov, N.Eshonqulov, Sh. Bo'tayev va boshqa yozuvchilar bilan boyidi.

Hikoya inson hayotida yuz bergan ixcham voqeani lo'nda ifodalashga mo'ljallangan. Unda shu voqeaga qadar personaj hayotida nima bo'lgan, qanday ro'y bergan, kim bilan -bular to'g'risida ma'lumot berish shart emas. Juda zarur bo'lsa, ayrim detallar orqali ishora qilinishi mumkin. Masalan, A.Qahhorning «O'g'ri» hikoya sida Qobil boboning kechagi kuni haqida lom-mim deyilmaydi. Egamberdi paxtafurushdan kichkina shart evaziga ikkita ho'kiz olgan Qobil boboning ertasi to'g'risida «Bu shart kuzda ma'lum bo'ladi», deb xabar beradi, xolos. G'.G'ulom esa «Mening o'g'rigina bolam» hikoyasidagi o'g'rining kechagi kunini lo'nda detallar orqali to'ldiradi. Uydan biron narsa olmay chiqib ketgan yigitning ertangi kuni haqida hech qanaqa ma'lumot bermaydi. Ixchamlik hikoyaning muhim belgisi, lekin unda personaj hayotidan birgina lavha, uzoq davrlik voqealar, personajlarning butun umr yo'li, bir emas, bir necha odamlar taqdiri, xarakterning shakllanish jarayoni, ruhiy holatlarning almashinib turishi, muhim fazilat bo'lib qolishi mumkin. Biroq har qanday ko'rinishda ham tasvir siqiq tarzda beriladi.

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil

Yangi avlod darsliklarining metodik imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda bolalar hikoyalari misolida o'ziga xos milliy urf-odatlar va didaktik xususiyatlari namoyon bo'lishi asnosida chiqarilgan ilmiy xulosalar boshqa adabiy tur va janrlarda shunday estetik hodisaning namoyon bo'lishini tadqiq etish uchun olib boriladigan ishlar uchun tayanch bo'ladi. Uning natijalari xarakter yaratishning bu usullarini boshqa yozuvchilar asarlarida qo'llangan badiiy usullari tizimi bilan qiyosan o'rganishda asqatadi. Shu bilan birga, boshlang'ich sinf mavzulari tizimiga kiritilgan bolalar hikoyalarining ilmiy-nazariy, badiiy-estetik, axloqiy-didaktik tahlillari zamonaviy milliy maktablarda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich 2-sinf o'qish savodxonligi darsligida berilgan «Suv va daraxt» hikoyasi va uning tarbiyaviy jihatlari yuqorida qayd etgan fikrlarimizni isbotlaydi.

Zamira Ibrohimovaning «Suv va daraxt» hikoyasida tasvirlangan hodislarga o'xshash voqealar har bir insonning hayotida tez-tez sodir bo'ladigan voqealar sirasiga kiradi. Suvning ko'magisiz daraxt o'z nomini yo'qotishini tushunishi, qiyin kunlarda birov-birovga madadkor bo'lishini anglab yetishi, manmanlikka berilmaslik, yaxshilikka nisbatan minnatdorlik hissi – bu hikoyaning asl mag'zini keltirib chiqaradi. Daraxt qanchalik chiroyli va sarviqomat bo'lmasin, suv bo'lmasa, shunchaki bir o'tin ekanligini, a'zoyi badanining bo'g'ilib borayotganini tushunib yetgandan so'nggina afsus qildi.

«Agar bu yerda men gurkirab turmaganimda, yoningda kim ham to'xtardi? Na soyang bor, na husning! Men bormanki, hayot bor!» – deya katta gapirib turgan daraxt ahvoli yomonlashgandan so'ng – «Nahotki suv menga quvvat berib turgan bo'lsa?» – deb o'ylab qoladi va tiriklikning kuchi hamkorlikda ekanligini tushunib yetadi. Shundagina suv eski yo'nalishi bo'yicha oqa boshlabdi.

«Suv va daraxt» hikoyasini mutolaa qilgan bolajonda asrab-avaylanishi lozim bo'lgan ona tabiatimizga bo'lgan muhabbati oshishining guvohi bo'lishimiz mumkin. O'quvchi oddigina nihol

daraxt bo‘lib yetishishi uchun qanchalik uzoq muddat vaqt, mehnat va suv lozimligini tushunib yetadi. Hech narsa o‘z-o‘zidan bor bo‘lmasini anglab yetgan yosh kitobxon, ko‘p narsalarning qadriga yeta boshlaydi.

Xulosa va munozara

Xulosa qilib aytganda, bolalar hikoyachiligi bu shunchaki ma’lum sujetga asoslangan voqelik yozish emas, balki aynan shu sujet orqali o‘quvchiga ezgulik ulashishdir. Hozirgi o‘zbek hikoya janrining shakli va mazmuniga xos bu fazilatlar shu bilangina cheklanmaydi. O‘qigan va tushungan o‘quvchi yangi-yangi xususiyatlarni kashf etishi mumkin.

Biz o‘zbek xalqi qadim-qadimdan bolalarimizga ayni hikoyalar, ertaklar aytib ularga axloqni, odobni o‘rgatib kelganmiz. Abdulla Oripov ta’kidlaganidek, Sharqqa xos donishmandlik bilan yo‘l tutganmiz. Shu boisdan yozilajak hikoyalarning bosh qahramonlarida butun millatga ta’sir etajak xususiyatlarni ifodalashimiz kerakligini unutmaylik.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xudoyberdiyev E. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent, 2007.
2. Rasulov A. Badiiylik – bu zavol yangilik. – Toshkent, 2007.
3. Solijonov Y. Hozirgi o‘zbek hikoyasi//O‘zbek tili va adabiyoti, 2012 yil, 4-son.
4. Mamajonov S. Tanqidchi va adabiy jarayon. O‘zbek adabiyoti tanqidi(antologiya). – Toshkent: “Turon iqbol”, 2011.
5. G‘afforova T. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. O‘qituvchi kitobi. – Toshkent: “Tafakkur”, 2011.
6. Aydarova B. O‘qish savodxonligi, 2-sinf. –Toshkent, “Novda”, 2023.